

RUS KÜLTÜR GELENEĞİNİN TAŞIYICISI OLARAK “ANA” ARKETİPİ¹ (ÇEVİRİ)

Andrey Gregoryeviç Nekita², Sergey Anatolyeviç Malenko³

Geliş Tarihi: 26.09.2016 / Kabul Tarihi: 30.09.2016

Eski Rus dünya tasavvuru, insan, toplum ve tabiatın bütünlüğünün his ve idrakine imkân veren evrensel ve kutsal pagan sembolleri etrafında şekillenmiştir. Bu manevi değerler, devletçi dönüşümünün en son modelleri de dâhil olmak üzere aynı zamanda Rus zihniyetinin temellerini de oluşturmuştur. Hıristiyanlığın yayılışı, Rus manevi tarihinin önemli mitolojik unsurlarını belirli ölçüde dönüştürmek ve Hıristiyanlığın unsurlarını yerel şartlara uyarlamak suretiyle kültürel yükseliş için yeni şartlar sağlamıştır.

Eski Slav zihniyetinin psikanalitik tahlili, Eski Rus'un⁴ dramatik tarihinin zorunlu olarak şahsiyet fikrini, birey ve topluluk ya da bilinçli ve bilinçsiz arasındaki karşıtlığı anlamlandırmaya imkân verecek şekilde belirli bir kültürel simgeye dönüştürdüğünü göstermektedir. Eski Rus'un günümüze kadar ulaşan çok az sayıdaki yazılı mirası bile, söz konusu arketipik motiflerin halk hayatında ne kadar önemli olduğunu göz önüne sermektedir. Bu motifleri gerek resmî gerekse de günlük ve sıradan anlamları haiz huş kabuğu yazmalarında da görmek mümkündür.

Diğer yandan, erken dönem Ortodokslukta kutsal prens, prenses ve münzevi rahip, rahibe figürlerinin son derece popüler olmasından da anlaşılacağı üzere, eski Slavların yaşam tarzı totaliter olmaktan ziyade toplumsal ve katılımcı bir nitelik taşıyordu. Hakikaten de bu figürler, ortaçağ toplumunun haddizatında dine dayalı manevi değerlerinin yapısı ve yönelimini belirlemede son derece önemli bir konuma sahiptir. Tam da bu sebeptir ki, geleneksel Rus dünya görüşünün temelinde kutsiyet kavramı yer almaktadır. Bu kavram, sadece tabiata yönelik değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi Eski Rus'un Kiev, Novgorod ve Polotsk knezlikleri gibi önemli merkezleri-

1 Rusçadan çeviren: Doç. Dr. Nebi Mehdiyev, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, nebimehdiyev@hotmail.com.

2 Prof. Dr.; Novgorod Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesi Sosyal Felsefe Bölümü, beresten@mail.ru.

3 Doç. Dr.; Novgorod Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesi Sosyal Felsefe Bölümü, olenia@mail.ru.

4 Burada “Rus” deyimini, bir sıfat olarak değil, Doğu Slavlarının ilk devletçilik tecrübesini simgeleyen bir isim olarak kullanılmaktadır (çev.).

nin sosyo-politik ve kültürel hayatındaki anaerkil başlangıcı tecessüm ettiren "Ana" ilkesinin fenomenolojisinin kendine özgü biçimleriyle dışavurumunu temsil etmektedir.

Geleneksel dünya görüşünden Hıristiyanlığa geçiş süreci uzun zaman almıştır ve bu süreçte, özellikle de Novgorod civarında, tüm siyasi baskılara rağmen insanın evrendeki konumu ve evren tasavvurundaki rolüne ilişkin arketipik yaklaşımlar bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Hıristiyanlığın Rus topraklarındaki yayılımının ilk yüzyıllarında kolektif bilinçaltının arketiplerinin sembolik yorumlarına ilişkin yeni sezgisel stratejiler ortaya çıkmış ve bunlar sonraki binyıl boyunca etkinliğini sürdürmüştür. Ne var ki, bugün pek kullanılmıyor olsa da esasında son derece geniş olan hagiografik literatürünün fenomenolojik ve psikanalitik tahlili, Slav yaşantısında kendisine sarsılmaz bir yer edinen kadın kültürünün Ortodoksluğun temel ideaları arasındaki yerinin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenebilir (Puşkareva, 1989).

Şimdi, Eski Rus'un önemli prenseslerinin hayat hikayeleri ışığında Ortodoks zihniyetinde kadın figürünün bilinçdışı oluşumu ve yüceltilişinin temel özellikleri üzerinde durmak isteriz: Olga (Kiev prensesi), Novgorod'lu Anna ve Polotsk'lu Evfrosin. Bu figürlerin incelenmesi, günümüz araştırmacılarının, Eski ve Ortaçağ Rus'unda ve nihai haliyle de çağdaş imparatorluk Rusya'sında tezahür eden Rus zihniyetinin geçirdiği dönüşümün mahiyetine daha derinlemesine nüfuz etmelerini mümkün kılacaktır.

Kiev knezi I. İgor'un karısı olan ve Pskov topraklarında doğan Prenses Olga (ilk adı Prekrasa), efsanevi bir şahsiyet olarak tarihteki yerini almıştır. Hayatını incelediğimizde, paganizmden Hıristiyanlığa geçiş sürecinin aslında eski Slav zihniyetinde yaşanan dramatik sarsıntıların bir özeti niteliği taşıdığını görürüz. Bu kadının tarihi ve manevi eylemlerinin ölçeği, daha pagan Rus'u bile o gün için ileri Avrupa devletlerinin seviyesine çıkarmayı amaçlayan çok sayıda siyasi ve kültürel olayda kendisini açıkça göstermektedir. 950'li yıllarda Bizans'ta (muhtemelen İstanbul'da) vaftiz edilmesi, müteakip yüzyıllardaki kutsiyetinin yaygınlaşması ve son olarak da 1547'de azize olarak ilan edilmesi, ölümünden sonra, hakkaniyet, teslimiyet, iffet ve hikmet gibi eski Rus zihniyetinin "anaerkil" ve "hikemî" vasıfları noktasında ait olduğu toplumun kendisiyle bir bağ kurmaya çalışmasının apaçık bir göstergesi olarak mütalaa edilmelidir.

Bunun yanı sıra, Olga (vaftizden sonra Helena) saltanatının, her ne pahasına olursa olsun amacına ulaşmaya çalışan güçlü, tekilci ve acımasız bir gücün sembolüne dönüştüğünü de göz ardı etmemek gerekir. Hayat hikayesinin özellikle bu kısmı, düşünsel, siyasi, askeri ve iktisadi anlamda kendi toplumunun "ataerkil" köklerinin ne kadar güçlü olduğuna ve bu bağlamda eski Rus tarihinin yönetim şekline işaret eder. Bunun dolaylı bir ispatı da, Olga'nın Hıristiyanlığı kabul etmesidir; bu din değişikliğinin dâhilî, şahsî ve manevî olmaktan ötede birtakım siyasi sebepleri vardı. Şu an itibarıyla, onun hayatının önemli ölçüde siyaset kurumuna göre mi şekillendiğini, yoksa

yüzyıllar boyunca resmi tarihçiler veya menkıbe yazarları tarafından bilinçli olarak hikaye edildiğini ancak tahmin edebiliyoruz. Gerçek olan şu ki, ancak Korkunç İvan, onu azize ilan etmek suretiyle, yani geleneksel kültürdeki “anaerki” temellerden imtina ederek “ataerki” bir arketipe yönelmek suretiyle Rus düşünce ve sosyo-politik tarihinde yapısal bir değişime yol açmıştır.

Prens Olga’dan sonra, özellikle 11-12. yüzyıllarda Novgorod’lu Anna ve Polotsk’lu Evfrosin, kutsal kadın figürünün öncü isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şunu hemen belirtmek durumundayız ki Ortodoks kayıtlarında kutsal kadın sayısı son derece sınırlıdır. Tüm Rusya’yı dikkate aldığımızda, kayıtlarda sadece on yedi kutsal kadının ismi zikredilmektedir ki bunların da azize olarak ilan edilmesiyle nadiren karşılaşırız. Bu noktada, daha önce adını zikrettiğimiz Korkunç İvan’ın ismi öne çıkmaktadır, şöyle ki sadece 1547-1549 yılları arasında tam olarak beş kutsal prenses azize olarak ilan edilmiştir; bu durum, çarın Rus kültür tarihindeki “ana” ve “kadın” simgesinin saygısı ve farkındalığına işaret ettiği gibi imparatorluk hayalinin de bir göstergesi olarak okunabilir.

Novgorod’lu Anna ve Polotsk’lu Evfrosin, Eski Rus’ta kadının manevi-ahlaki tekamül idealini gösteren kutsal kadın/rahibe figürünün ilk tarihi örneklerindendirler. Sırasıyla 1439 ve 1910 yıllarında azize ilan edilen her iki isim de, yüzyıllar boyunca gücünü muhafaza eden ve günümüze kadar ulaşan “Ana” arketipinin zihinsel sembollerine dönüşmüştür. Peki, bu tür dinî ve yaratıcı kavramların arketipik belirlenişinden söz etmemizi sağlayan şey nedir?

Hagiografi, bir kural olarak, içerisinde seleflerimizin yaşantısına ilişkin tarihsel gerçekliklerin birbirinde karıştığı, toplumsal düzen ve kurgunun efsanevi ve mitolojik bir düzey ve dilde ifade edildiği metinlerden oluşmaktadır. Tam da burada, yani farklı düşünme biçimlerinin iç içe geçtiği bir noktada, kadın kutsiyeti figürünün işlevselliğinin tarihsel özelliklerini belirleme imkânı ortaya çıkmaktadır. Psikanalitik açıdan baktığımızda, kutsiyet kavramının kendisi ilkece cinsiyet belirlenimine kapalı gibi gözükmektedir, çünkü bu kavram nihayetinde Öz arketipinin genel bir sembolünü temsil etmektedir. Fakat, diğer taraftan, Eski Rus’ta kutsal kadın, çağdaşlarının zihninde ancak somut şart ve durumlar eşliğinde beliren ve toplumsal konumu ne olursa olsun sıradan bir kadından kutsal bir kadına dönüşün yaratıcı bir tasvirini sunan mitolojik bir karakterdir. Bu söylenenler, Eski Rus zihniyetindeki kadın ve “ana” kutsiyetinin tabiatüstü niteliğini ortaya koymaktadır.

Her iki prensesin de hayat hikayesinin tahlilinden hareketle, birtakım ilginç psikanalitik benzerlikler bulunabilir. Böylece, İsveç kralı Olof Skötkonung’un kızı olan Novgorod’lu Anna, “çağının en seçkin ve saygın ailesine mensuptu” (Svyatiye Novgorodskoy Zemli 2006: 57). Dinî metinlere aşinalığı, tarih, felsefe ve edebiyat bilgisi, İskandinav kuzeyinde herkesçe tanınmasını ve saygın bir konuma sahip olmasını sağlamıştı. I. Yaroslav ile evliliği, siyasi becerisini çokça geliştirmiş, şecaat ve kahramanlığını pekiştirmişti. “Sadece yeni vatani ve kocası için çalışıyor, kuzeyle

ilişkilerinde aile ve akrabalık bağlarını asla kullanmıyordu” (Svyatiye Novgorodskoy Zemli 2006: 60). Anna on çocuk annesiydi, aynı zamanda çok sayıda yetim ve öksüz çocukların her türlü bakımını üstlenmişti; bu sebeple, metropolit Hilarion, kendisini tüm çocukların kutsal annesi olarak vasfetmiştir. Türbesi Novgorod’daki Ayasofya Katedralinin yanı başındadır ve burada gerçekleştirdiği ruhban töreni, uzun süre halkını yönettikten sonra Rus kraliçelerinin icra ettikleri ruhban töreni geleneğinin bir başlangıcı olmuştur (Trofimov).

Polotsk’lu Evfrosin’in hayat hikayesi, Eski Rus kutsal ana-kadın figürünün tekamülünde yeni bir evre olarak görülmektedir. Şöyle ki geleneksel halk meclisi (veçe) ilkesine dayanan Novgorod ve Polotsk knezniklerinin sosyo-politik yapısı, Novgorod’un çöküşü ve Moskova tipi bilinçsiz “ataerkil” (emperyal) toplum yapısından farklı olarak kutsiyetin kadın imgesinin ortaya çıkışı için son derece uygun bir zemin sunmaktaydı.

Knez Vladimir’in büyük torunu olan Evfrosin, tıpkı Novgorod’lu Anna gibi, mükemmel bir eğitim almış, özellikle de dinî metinlerle ilgilenmiş, Polotsk’taki Ayasofya Katedralinde uzunca bir süre bu metinlerin istinsahıyla uğraşmış ve bu kapsamda edindiği bilgileri gerçek hayatta uygulamaya büyük bir özen göstermiştir. Dahası, sadece söz konusu katedralin kütüphanesini oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda Polotsk’ta okuryazarlık geleneğini başlatmış ve çocukların eğitim hayatıyla şahsen ilgilenmiştir. Evfrosin, daha on iki yaşındayken rahibe olmaya karar vermiş, bu da ailesinin tepkisine yol açmıştır; ancak yeğeninin kalbindeki bu iman kıvılcımını gören teyzesi başrahibe Romanova, yeğenini dualarla manastıra göndermiştir.

Manastırda dinî metinleri istinsah eden Evfrosin’in imanı daha da kuvvetlenmiş ve kendisine üç kere melek görünerek ona yeni bir manastır inşa etmesini beyan etmiştir. Bu mitolojik kıssanın yüzyıllardan beri naklediliyor olması olgusu bile, Rus düşünce tarihinde kadın ve ana figürünün esasında hikmetin bir taşıyıcı olarak yönetici sınıfı tarafından nasıl kullanıldığını da açıkça ortaya koymaktadır. Rüyalarının etkisiyle, Evfrosin, Polotsk yakınlarındaki Seltso köyünde Spaso-Preobrajenski manastırını inşa ettirmiş ve bu sırada, rüyasında Evfrosin’in seçilmiş bir kimse olduğunu gören arkepiskopos İoann tarafından büyük bir destek görmüştür.

Bu bağlamda bilinç-üstü bir sezgi, derin bir iman ve karşı konulamaz diğerkâmlık duygusu yeni manastırın sadece bir manevi mekân değil, aynı zamanda bir eğitim ve zanaat merkezi olarak da kabul görmesini sağlamıştır. Diğer taraftan, Evfrosin’in manevi şahsiyeti, aile içerisinde de pek çok kişiye manastır yolunu açmıştır. Yine, Spaso-Preobrajenski katedralinin inşasıyla ilgili menkıbelerde yer alan mucizevi olaylar, kutsal kadın figürünün somut tarihsel sınırları aşarak nasıl bir mitosa dönüştüğünü de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Evfrosin, aynı zamanda kutsiyetin Baba arketipini temsilen bir erkek manastırı da inşa ettirmiştir. Bu demektir ki azize, kutsiyette anlam tamlamasının bizatihi farkında olan birisi olarak bütün hayatını kutsala adadığı gibi kutsalın dışavurumlarını da eksiksiz bir şekilde ihata etmeye çalışmıştır. Nitekim

bu dönemde kimi zaman semaya ataerkil bir anlam atfedilmesi, Eski Rus zihniyetindeki “ana” ve “baba” sembollerinin birbirini tamamlayıcılığına işaret etmektedir.

Polotsk’lu Evfrosin figürünü mitolojik olarak yücelten bir diğer kıssa, hizmetlerine karşılık olarak Efes’li Meryem Ana ikonunun Rus’ta ortaya çıkmasıdır; bu ikonu ise, Polotsk knezi Bryaçislav’ın kızı Aleksandra, Aleksandr Nevski ile evlenirken (1239) Kriviçlerin kadim başkenti Toropets’e hediye etmiştir. Evfrosin, yaşlı ilerlediğinde Kutsal Toprakları ziyaret etmek üzere yola çıkar; vardığında ağır bir hastalığa yakalanır ve melekler kendisine görünerek ölmek üzere olduğunu bildirirler. Böylece, kutsal kadın arketipi son mitolojik safhasına ulaşmış olur. Rivayete göre, Polotsk’lu Evfrosin 1173 yılında Kudüs’te vefat etmiş ve Kutsal Bakire Manastırının girişinde defnedilmiştir; 1187’de na’şısı Kiev Peçersk lavrasına ve 1910’da da nihai olarak Polotsk’a taşınmıştır (Evfrosin Manastırı). Böylece, azize Evfrosin, sıradan bir insanın Eski Rus zihniyetinin ve bir bütün olarak Rus din anlayışının kutsal bir ismine dönüşümünü simgelemek suretiyle, kendi şahsında Predslava’nın anaerkil yüceliğinin efsanevi hikayesinin bir kapanışını tecessüm ettirmektedir.

Hagiografi metinlerindeki kayıtlardan hareketle Novgorod’lu Anna ve Polotsk’lu Evfrosin’in manevi hayat yollarını mukayese ettiğimizde, esasında Eski Rus kutsal kadın ve ana sembollerinde temerküz etmiş manevi anlamları belirleyebilme imkânına ulaşmış oluruz. Her iki isim de, hayat veren yaratıcı gücü tanrılaştırma ve bu gücün karşısında akıl-üstü bir saygı ve itaati ifade eden kutsiyete dair pagan tasavvurların meşru bir yüceltilişini temsil etmektedir (Toporov 1995: 8). Benzer kadın karakterlerin de gösterdiği üzere, tabiata yönelik çok sayıda pagan itaatin değişik biçimleri, önce Toprak-Ana, ardından da Tanrı-Ana ve Tanrının kızları şeklinde Hıristiyan Rus kültüründe varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Bu özelliği, rahibe miti sembolizmiyle ilgili tüm anlatılarda açıkça görmek mümkündür: Novgorod’lu Anna – ana, bilge koruyucu ve müşfik; Polotsk’lu Evfrosin – münzevi, manevi rehber ve kurucu. Her ikisi de “Ana” arketipiyle olan aynı genetik bağa işaret eder, aralarındaki fark, sadece bu arketipin farklı sembolik cihetlerini tecessüm etmelerinden kaynaklanır.

Bu sebeple, kesin olarak ifade edebiliriz ki, hem Novgorod’lu Anna hem de Polotsk’lu Evfrosin, kimi dinî-kültürel havzalara münhasır belirli tarihsel bağlamları yücelten “Ana” arketipinin birbirinden farklı kültürel sembolleridir. Fakat diğer taraftan da, daha önce de üzerinde durduğumuz üzere, çok daha sonraları azize ilan edilmiş olmaları, “Ana” arketipinin sadece sosyo-politik ve emperyal semantiği ile açıklanamaz, burada aynı zamanda “Baba” ve “Öz” fenomenolojisi bağlamında kutsiyetin dışavurum biçimleri arasındaki kadının ontolojik belirlenimini de dikkate almak durumundayız.

Şimdi, Prenses Olga, kadın kutsiyeti anlayışının daha ilk evresini oluştururken, Novgorod’lu Anna ile Polotsk’lu Evfrosin figürleri artık kelimenin tam anlamıyla Eski Rus dinî düşüncesindeki kadın sembolünü ve yine bu dönemdeki anaerkil ve rahibe

idealine doğru sosyo-kültürel eğilimi temsil etmektedir. Bu üç figürün fenomenolojik karşılaştırılması, içerisinde Tabiat, Kadın, Ana, Vatan, Kilise gibi sembollerin tabii ve sosyo-kültürel mekânların uyumlu bütünlüğünün arketipi olarak Sobornost'un⁵ "hikemi" kazanımının evrelerini oluşturduğu anaerkil kutsiyet tasavvuru hususunda pagan ve Ortodoks yaklaşımlar arasında ciddi bir fikir ayrılığı olmadığını ortaya koymayı mümkün kılmaktadır.

Eski Rus kültüründe paran ve Ortodoks tasavvurların sürekliliği, toplumsal idealin dönüşüm özelliklerinde de görülebilir. Prenses ve rahibe figürleri başlangıçta kolektif yaşamın bütüncül anlamına binaen diğerlerinin menfaati uğruna kendi kendini feda etme, sınırlama, nefesine hakim olma gibi özelliklerin görsel örnekleri şeklinde tezahür etmiştir. Nitekim, gerek Eski gerekse de Ortaçağ Rus'undaki söz konusu mitolojik anlatılarda birbiriyle karşıtmış gibi görünen farklı stratejilerin yüzyıllar boyunca baskın olmasının sebebi de budur. Ancak, sonraki yüzyıllarda özellikle Moskova'nın sahneye çıkmasıyla kültürel ve sosyo-politik ideallerdeki değişimlere rağmen Rus düşüncesinin temelinde her zaman Novgorod kökenli "hikemi" ve "anaerkil" unsurun hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Moskova, bir yandan, her zaman toplumsal statünün ancak resmi iktidar yapıları aracılığıyla bireyler üzerinden yükseltilebileceğinde ısrarcı olmuştur. Novgorod ve Polotsk'ta ise, diğer yandan, mümkün olduğu ölçüde iktidardan uzak manevi bir toplumsal pratiğin varlığını gözlemlemekteyiz. Burada "kadın" figürü, zorunlu olarak bir anaerkil fedakarlık örneği oluşturmak ve karşılıksız olarak kendisini çocuklarına adamak durumundadır. Moskova knezliğinin kültürel hudutları içerisinde ise, bireyci bir model yaygınlık kazanmış ve kutsiyet de, çabadan ziyade Tanrının bir inayeti sonucu bahşedilen ve zorunlu olarak siyasî iktidarı tazammun eden bir anlayışa dönüşmüştür. Bu sebeptendir ki, Novgorod topraklarında ortaya çıkan "anaerkil" ve "hikemi" toplum ideali, özellikle de ilk dönemde, yani kurumsallaşma evresinden önce, toplumda kutsal bir saygı ve duygusal bir heyecan uyandırdı ki bu da bireysel ve kolektif varoluşu anlamlı kılan manevi ve sosyo-kültürel bir örnek oluşturdu.

Olga (Kiev prensesi), Novgorod'lu Anna ve Polotsk'lu Evfrosin gibi kültürel sembollerin Kiev, Novgorod ve Polotsk'un tarihî kaderi üzerinde bir başka eşsiz özelliği daha vardır. Muhtemeldir ki çoğu önemli arkeolog, özellikle Novgorod ve Polotsk'ta keşfedilen sigilografik bulgularda kendisini açıkça dışa vuran "Polotsk anaerkilliği" olgusu üzerine çokça düşünmüşlerdir. Nitekim, daha 1970 yılında V. Yanin, 12-23. yüzyıllarda "Polotsk prensesinin sarayın kadınlara ayrılan kısmında ve hatta manastırda değil de sahada dolaştığını ve resmen Polotsk topraklarını yönettiğini" keşfettiğinde çok şaşırmıştır: "Bu işin aslı nedir? Feodal bir knezlikte anaerkil bir yapı nasıl barınabilir?" (Yanin 1970: 19). Bu durumun zorluğu, belki de araştırmacıların belirli bir mantıkta birleşemediği dağınık çalışmalarıyla da izah edilebilir. Ancak meseleyi belirli bir mantıksal bir düzlemde izah etme çabaları, durumu daha

5 Sobornost': kabaca, mutluluğun bireysel değil, toplumsal olarak mümkün olduğunu ifade eden dinî ve felsefî bir kavram.

da paradoksal bir hale getirebilir. Tam da bu noktada psikanaliz, bize eşsiz imkânlar sunmaktadır.

Bilindiği üzere, Novgorod, günümüz coğrafi standartlarında düşünsük bile son derece güçlü dinî-kültürel ve politik bir konuma sahipti. Bu şehir, İlahi Hikmetin (Sofya) himayesi altındaydı. Novgorod ve Sofya (kilise), novgorodlular için bir bütünü iki ayrı cihettir.⁶ Bu anlayışın kökleri tahmin edilenden çok daha derindedir; resmen Hıristiyanlığın kabulünden çok daha önce de, burada Yerin kutsiyeti ve Anaerkil bir başlangıç şeklindeki pagan inancı hakimdi. Hıristiyanlığın Novgorod topraklarında yayılışı, sadece arketipik sembol şeklindeki bu kadim inanca daha evrensel ve Hıristiyanî bir boyut kazandırmıştır.

Aynı şekilde, Novgorod’lu Anna ve Polotsk’lu Evfrosin örneklerinde olduğu gibi, Sofya’nın kutsal statüsü, insanoğlunun üzerinde mukim olduğu Yer ile ilahi mekânı simgeleyen Gök arasındaki rolü doğrultusunda belirlenmektedir. Eski Rus ile ilgili güvenilir kayıtların son derece az olmasına karşın, gerek bu dönemde gerekse de Ortaçağ boyunca anaerkil yönelimlerin yeteri kadar güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Aynı mütalaalar, çok da uzak olmayan Polotsk için de geçerlidir. Üçüncü Eski Rus Sofya’sı işte bu şehirdedir ve bu şehrin de, tıpkı Novgorod ve Kiev gibi, ilahi himaye altında olduğuna inanılırdı. Polotsk’lu Evfrosin’le ilgili bunca menkıbelerin anlatılıyor olmasının sebebi de belirli ölçüde bu şehirdir. Onun hayat hikayesi, her dönemde yeniden yazılmış ve her seferinde de yeni efsanevi unsurlar eklenmiştir. Bu arada, her üç kutsal kadına yönelik özel ilgilinin, devletin halk ve din üzerindeki baskısının zirveye çıktığı 15-16. yüzyıllarda ortaya çıktığını belirtmekte yarar vardır. Mitolojik menkıbelere yönelik -çoğu zaman kısmî ve bilinçdışı- bu ilgiye yol açan temel faktör, bilinç ve kültürün ataerkil ve anaerkil, Yer ve Gök, birey ve topluluk, paganizm ve hıristiyanlık gibi arketipik bileşenleri arasında bozulan dengeyi yeniden kurabilme arzusudur.

Her ne kadar çoğu durumda bu tür yönelimler kendiliğinden ve sezgisel olarak ortaya çıkmışsa da, bir bütün olarak Eski Rus kültüründe arketiplerin esas muhtevasını “anaerkil” unsurlar oluşturmaktadır. Bu fikirlerin destekleyicisi olarak, Meryem’in doğuşundan ölümüne kadar yaratılışı simgeleyen on iki gün bayramlarına bakılabilir. Yine, yıllık ritüel halkasının içerisindeki tabiatın sürekli yaratılışını ve yenilenişini simgeleyen arketipik ideanın da bu bağlamda özel bir yeri söz konusudur. Bu sebeple, bize göre, kutsiyetin pagan ve Hıristiyan yorumlarını birbirinin karşıtı olarak değil, tam tersine, olabildiğince çok sembolik imkânları kendi içinde barındırmak suretiyle insanın ve kültürün Öz’e yükselişinin tamamlayıcı unsurları olarak görmek gerekir.

Böylece, bu yazıda Prens Olga, Novgorod’lu Anna ve Polotsk’lu Evfrosin örneğinde taksim ettiğimiz kadın kutsiyetinin sembolik kullanımının ortaya konulmasının, araştırmacılar için, hem eşsiz arketipik topoloji aracılığıyla Eski Rus anlam dünyasının keşfini hem de psikanalitik açıdan Doğu Slav zihniyetinin yeniden inşa-

6 Sofya kavramı, hem hikmet hem de Ortodoks geleneğinde mistik öğeleri daha ön planda olan bir mabet (kilise) anlamlarını haizdir.

sını mümkün kılan geniş perspektifler sunacağına inanıyoruz. Bu kültürel semboller, sadece Eski ve Ortaçağ Rus dünya görüşünü anlama imkânı sunmakla kalmayıp aynı zamanda Novgorod merkezli “anaerkil” ve “hikemî” temellere dayalı bu dünya görüşünün Moskova merkezli emperyal bir sosyo-kültürel ve manevi modele doğru tedricî bir evrililişinin sebep ve mekanizmalarının da doğru bir şekilde tahlil edilmesi için uygun bir zemin yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

- TROFİMOV, A. Svyatiye Jenı Rusi, <http://ksanak.narod.ru/Book/zheny/02.html>
- KARAMZİN, N., *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, <http://lib.ru/LITRA/KARAMZIN/karamz01.txt>
- PUŞKAREVA, N., *Jenşim Drevney Rusi*, Mısl Yayınları, Moskova, 1989.
- Rukopisny Sbornik 16 v., Lenin Devlet Kütüphanesi (Moskova), F. 113, No 632, 206-225.
- YANİN, V. L., “Polotskiy Matriarkhat”, *Znaniye Sila* Dergisi, Sayı 12, 1970.
- NESMEYANOVA, V. N., G. S. *Soboleva*, *Svyatiye Novgorodskoy Zemli*, Trigon Yayınları, Novgorod, 2006.
- TOPOROV, V. N., *Svyatost' i Svyatiye v Russkoy Dukhovnoy Kul'ture*, *Gnozis* Yayınları, Cilt 1, Moskova, 1995.